

Закарпатська обласна рада народних депутатів

Виконавчий комітет

Управління у справах молоді та спорту

Закарпатський Центр соціальних служб для молоді

Закарпатський Молодіжний Демократичний Союз

МОЛОДІЖНИЙ РУХ НА ЗАКАРПАТТІ

(XX століття)

Ужгород:

Закарпатський Центр
соціальних служб для молоді

1995

П Е Р Е Д М О В А

Минулого року зусиллями Закарпатського Центру соціальної служби для молоді побачили світ матеріали обласної науково-практичної конференції "Молодіжна політика на Закарпатті". Отже, дане видання "Молодіжний рух на Закарпатті (XX століття)" є наступною книжкою мимовільно започаткованої серії ("Молодіжної бібліотеки").

Представляючи оцей збірник історико-документальних і публіцистичних статей, найперше хочеться відзначити високий професіональний рівень їх виконання. Не можна не відзначити ще один критерій, що поставив перед собою упорядник, – новизна. Мало хто з науковців-карпатознавців може похвалитися значнішими фактологічними ресурсами чи оригінальнішою постановкою проблем, аніж автори пропонованої книги.

Пласт, ОГМ-КАЛОТ, СМЗУ... – нині маловідомі закарпатські молодіжні організації 1920 – 40-х років. Вивчення і висвітлення їхнього досвіду, безперечно, збагатить невибагливу та скромну палітру молодіжного життя сучасного Закарпаття. Адже досі єдиною офіційно зареєстрованою організацією закарпатської молоді залишається ЗМДС.

Хоча досвід і дійсність – речі подеколи протилежні, проте в основі їх завжди лежить вольове начало. Наша воля, наші стремління здатні відкривати непізнані доти можливості для самореалізації. Зрештою, вподобаною стежею іти зовсім непросто, навіть у найсприятливіших обставинах.

На цій високій ноті, з вірою в молодіжні гаразди Закарпаття, мабуть, варто завершити свої вступні завваги.

Роман Офіциньський

Роман А. Офіцинський,
аспірант кафедри історії України
Ужгородського державного університету

ОГМ - КАЛОТ, 1940-1944

(про організацію греко-католицької молоді Підкарпаття)

Угорська окупація Карпатської України (15-18 березня 1939 р.) не могла не покликати до життя цілеспрямованої політики, котра б сприяла якнайшвидшій інтеграції щойно приєднаних земель у рамках "святостефанізму". Причому загострення міжнародних відносин у центральноевропейському регіоні відводив для цього дуже мало часу.

У молодіжній політиці, як і в інших сферах, належало перейти від декларацій про "задачі угрорусской молодіжні" (на манір "поглибити сношення двох братських народів и тогда создадим тут земной рай и на наших полонинах весело загремит наша колодийка, звуки которой благодарственным эхом будут отражаться на большой мадырской равнині") до практичної роботи /4/.

Отже, 21 листопада 1939 р. професор теології Будапештського університету Ене Керкеї, голова всеугорського секретаріату католицької селянської молоді (КАЛОТ), звернувся з листом до прем'єр-міністра Павла Телекі з проханням розглянути проект бюджету на створення угроруського секретаріату КАЛОТ (поряд з існуючими в державі - німецьким та словацьким). На той час в Угорщині нараховувалося близько 150 тис. членів цієї молодіжної організації, а її осередки працювали у майже двох тисячах селах /II, с.134-136/. Програмними гаслами опічтан були: за кращого християнина, за культурніше село, за життєздатний народ і за типового угорця /3/.

Секретаріат КАЛОТ складався з чотирьох відділів - угорського, національного (з чотирма підвідділами: румунським, словацьким, німецьким та угроруським), преси, фінансово-господарського і юридичного /2, арк. 48-49/. Його поточна діяльність відзначалася мобільністю та знаходила велику підтримку влади, світської та церковної.

На середину 1940 р. на Підкарпатті вже діяла організація греко-католицької молоді (ОГМ), створена з ініціативи і з безпосередньою участю єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії Олександра Стойки. Новостворене дітище первісно мало отримати назву "Подкарпатска Католическая Молодаж" (ПКМ), але вирішили зупинитися на ОГМ /7/. Спочатку на чолі організації поставили священника Сокола, котрий незабаром через свою бездіяльність був звільнений /I, арк.82-84,196-197/. Єпископ Стойка натомість призначив нове керівництво: єпархіальним директором ОГМ - ректора Ужгородської греко-католицької семінарії каноніка доктора теології, Льдвіка Минь, а головним секретарем - священника доктора теології Василя Шерегія (небавом його змінив на цьому посту відповідальний редактор газети "Неділя", офіційного органу ОГМ, Андрій Кутлан).

У вересні 1940 р. чільні керівники КАЛОТ - голова центрального секретаріату Ене Керкаї та начальник національного відділу Шандор Медьєші, а також головний секретар ОГМ-КАЛОТ Андрій Кутлан зустрілися з регентським комісаром Підкарпаття Міклошем Козмою, аби проінформувати його про фінансові справи організації /2, арк.54/. Після бесіди газета "Неділя" стала отримувати щомісячну субсидію від регентського комісаріату в розмірі 1000 пенгів, що дало змогу підняти тираж від 800 примірників до 10000 (у середині 1944 р.) /2, арк.76/. До того ж щомісяця з центрального секретаріату в Будапешті до підкарпатської філії надходило приблизно 2500 пенгів на витрати /2, арк.65/.

Внаслідок організаційних заходів наприкінці 1941 р. на Підкарпатті нараховувалося до сорока первинних осередків ОГМ /2, арк.54/, а до жовтня 1944 р. їх число збільшилося до дев'яносто (600 активних членів віком 16-24 років) /2, арк.62/. Як свідчив канонік О.Льницький, загалом акціями ОГМ-КАЛОТ до початку 1944 р. охоплювався 18-20-ти тисячний загін підкарпатської молоді /I, арк. 196-197/.

Однією з форм роботи організації стали курси "вищої школи КАЛОТ", на котрих актив підвищував свій ідейний та освітній рівень а питань: 1) історії виникнення та статутних завдань КАЛОТ; 2) керівництва і поточної діяльності осередків; 3) економічної географії зарубіжних країн і господарських та політичних зв'язків Угорщини у планетарному масштабі; 4) культурно-про-

світницької праці у первинних осередках /2, арк.73/.

Зусиллями о. В.Шерегія для широкого загалу періодично готувалися "лекції ОГМ", в яких популярно висвітлювалися національні, релігійні, морально-етичні та інші злободенні теми /8/. Дані "лекції" можна було використовувати як роздатковий матеріал, вибираючи найбільш актуальні. Вони являли собою окремі листівки, зібрані під однією суперобкладинкою.

Як відзначалося, у програмних засадах ОГМ-КАЛОТ особливий акцент робився на патріотичні почування. Гасло "до Христа, Культури і Життєздатності!", на думку А.Кутлана, означали передовсім практичні дії в ім'я піднесення добробуту та духовності рідного народу, який би "за своїм розумом жив так, як принаймнішошко и Гершко жив" і займав гідне місце "межи другими народами" /7/.

Доволі тісно ОГМ-КАЛОТ співпрацювала з "Подкарпатским Обществом наук" (голова О.Ільницький). У виданнях ЦОН, зокрема "Великих сільськогосподарських календарях" (1942,1943), організації греко-католицької молоді відводилося чимало місця. До того ж ОГМ брала посильну участь у заходах, що проходили під егідою наукового товариства. Так, 9 листопада 1941 р. на урочистостях ЦОН на честь графа Стефана Сейчені (1791-1860), що проводились у театрі в Ужгороді, аматори з театрального гуртка ОГМ-КАЛОТ поставили одноактову п'єсу "Мартові огні" Миколи Асталаша /9/. Однак у журналі ЦОН "Руська молодь" (1941-1944) жодного матеріалу про цю молодіжну організацію не зустрічаємо.

Щодо взаємин ОГМ з військово-патріотичною організацією допризовної молоді "Левенти". Згідно настанов всеугорського секретаріату КАЛОТ, передбачалося тісне співробітництво обох молодіжних інституцій. Отже, "Упамятованія до упражнення левентов" (1941), складені спеціально "для угорських інструкторов, помоч[ників] інструкторов и для учеников" зі стройової, тактичної та стрілкової підготовки /10/, мусіли стати настільними книжками і членів організації греко-католицької молоді Підкарпаття. Проте така співпраця з "Левентами", котра уславилася шлейфом одіозності, а внаслідок – молоддю (у тому числі – й угорською), у значних масштабах бойкотована, для ОГМ-КАЛОТ популярності не принесла.

Доречно тут згадати про одного з тодішніх молодіжних лі-

дерів, Андрія Кутлана (1907, Фанчиково на Виноградівщині – 4 квітня 1950). Багато в чому завдяки йому дана ідея (ОГМ) отримала на підкарпатських теренах значне поширення. Будучи за освітою педагогом (закінчив Мукачівську учительську семінарію), А.Кутлан тривалий час (вересень 1936 – серпень 1941) пропрацював директором народної школи у Троснику (Виноградівський район), а 1 вересня 1941 р. став інструктором шкільного відділу регентського комісаріату (з питань позашкільної роботи вчителів). Тоді ж приступив до виконання обов'язків редактора газети "Неділя", а згодом і редактора журналу "народна школа" (тираж 2000 примірників). Воквав, як молодший лейтенант угорської армії, на Східному фронті (під Курськом) – з 20 липня 1942 до 25 серпня 1943 р. З приходом Радянської Армії на Підкарпаття був інтернований (20 листопада 1944 – січень 1947) та направлений на важку фізичну працю в Донбас, а потім на Одещину. Відбувши покарання, повернувся додому і до арешту співробітниками МДБ СРСР (2 березня 1949 р.) працював учителем фізичного виховання в с. Петрове на Виноградівщині. Як "ворога народу", Андрія Кутлана засудили 5 листопада 1949 р. за статтями 54-4 і 54-40 пункт 2 Кримінального кодексу Української РСР до 25 років виправно-трудових таборів, де й скінчився його життєвий шлях.

ОГМ-КАЛОТ упродовж усієї другої світової війни залишалась єдиною легалізованою молодіжною організацією Підкарпаття. Правда, де-факто існувала "Організація угорорусокої національної молодіжи (Угороруськіє легіонери-чорнорубашечники)", котру очолював Стефан Крайняк /5/. Також пробував знову ствердити про себе "Руський Скаутъ ім. А.В.Духновича" /6/. Однак, як відомо, угорський уряд не дозволив відновлення роботи жодної з політичних партій, в тому числі й авангарду святостефанської ірєден-ти – Автономного Землеробського Союзу (очолював Андрій Бродій) та Руської народної автономної партії (Степан Фенцик). Під покровительством останньої, а особливо її лідера, і діяли "угороруськіє легіонери-чорнорубашечники" та "руськіє скауты". Але в даній ситуації (без урядової та церковної підтримки) їм мало що світило. Таким чином, окрім десятка молодих прибічників і послідовників С.Фенцика (ентузіастів своєї справи), ця течія молодіжного руху на Підкарпатті практично нікого не охоплювала.

хоча і опрацювала деякий резонанс у засобах масової інформації.

ж ж ж

Виникнення та діяльність ОГМ-КАЛОТ, позначені зовнішніми чинниками, і специфічними часовими рамками, залишило помітний слід в історії молодіжного руху сучасного Закарпаття. Досвід, залишений у спадок організацією, є дуже повчальним для нинішніх умов і потребує подальшого більш детального вивчення і висвітлення.

Джерела:

1. Державний архів Закарпатської області. - Фонд. 2558. - Опис. I. - Справа 5396-5399 (Следственное дело МГБ СССР по обвинению А.И.Ильницкого). - 364 арк.
2. Там же. - Спр. 6252 (... по обв. А.В.Кутлана). - 46 арк.
3. Довганич П. Ціль и значення ОГМ-КАЛОТ-у//Великий сільсько-господарський календарь Подкарпатского Общества Наук на рокъ 1943/Зложивъ И.Гарайда. - Унгварь: Друк. ЦОН, 1942. - С.64-66.
4. Задачи угрорусской молодежи//Земледельскій календарь на високосный годъ 1940/Сост. М.Демко. - Унгварь: Книгопечатня Фельдешія, 1939. - С.75-76.
5. Крайняк С. Организация угрорусской национальной молодежи (Угрорусские легионеры-чернорубашечники)//Календарь культурно-просвітительного общества имени Александра В.Духновича на обыкновенный годъ 1941. - Ужгород: Вікторія, 1940. - С.67-72.
6. Крайняк С. Русскій Скаутъ им. А.В.Духновича на Прикарпатьи// Там же. - С.87-89.
7. Кутлан А. Что есть КАЛОТ, что есть ОГМ?//Великий сільсько-господарський календарь Подкарпатского Общества Наук на рокъ 1942/Зложивъ И.Гарайда. - Унгварь: Книгопечатня ЦОН, 1941. - С.56-60.
8. Лекції організацій грекокато[лицькоб] молодіж/Ред. і за вид.

отв. В.Шерегій. - Унгвар, 1 фебруара 1943. - 26 с. (на пра-
вах рукопису).

9. Памятное свято Сейченія//Литературна недѣля [Ужгород]. - 1941. - Ч.15 (7 децембра). - С.132.
10. Упамятованія до упражненія левентовъ (на основаніи инструкцій Е-основного упражненія переробленое и размноженое 4-ое издание)//Для угрорусскихъ инструкторовъ, помоч. инструкторовъ и для учениковъ составилъ Гейза Сунди; переложили Антоній Скиба, Александръ Кызденій, Эрнестинъ Завадякъ. - Унгварь: Уніо, 1941. - 88 с.
11. Шляхом жовтня: 36. док. - Т.У (1938-1944)/Упоряд. Г.Сяртова. - Ужгород: Карпати, 1967.